

АТИКА У VII и VI ВЕКУ

1. СТАРА АТИКА

1.1. Извори

О Атици најстаријег доба пишу:

- Тукидид, Херодот, Платон, који тврде да становници Атике нису дошљаци, већ да су староседеоци, аутохтони.
- Хеланик из Митилене, који је живео у V веку п. н. е., написао је најстарију историју Атике.
- Еусебија из Цезареје, који је живео на прелазу из III у IV век наше ере, у свом делу *Хронике* пише о раном уређењу Атике. Данас *Хроника* нам је позната само у преводима Хијеронима из Стридона у Далмацији.
- Аристотел

Најзначајнији извор за Атину VII и VI века п. н. е. јесте Аристотелов *Атински устав*. Атински устав је део веће збирке *Политије*, која је била састављена из 158 књига, које су за предмет имале уставе грчких и неких негрчких градова. Овом збирком се први пут користи сам Аристотел у свом делу *Политика*.

1880. у Фајумској оази у једној гробници пронађени су папируси, између осталог и два папируса, која су садржала део Атинског устава. Ови папируси се данас налазе у египатском музеју у Берлину.

1890. такође у Фајумској оази пронађени су папируси, који садрже готово читав Атински устав. Ови папируси се чувају у Британском музеју у Лондону. Ове папирусе од четири свитка први пут је прочитао Енглеz Фредерик Г. Кањон.

Устав разликује историјски и систематски део. Историјски део Атинског устава даје попис устава од најстаријег доба па до Аристотелова времена. Сачувани део почиње од Суђења Алкмеонидима. У овом делу можемо издвојити: прелаз од монархије ка олигархији, успон и пад тираниде, развитак и врхунац демократије, олигархијске промене устава 411. и 404. и демократска реакција, рекапитулација читавог Атинског устава. Као изворима за овај део Аристотел се користи Херодотом, који је био веома цењен, Тукидидом, иако не наводи директно његово име, Солоновим елегијама, атидама¹ атидографа Андрогиона. Постоји вероватноћа да се Аристотел користио и Атињанином Критијем, познатим као глава тридесеторице, који је живео у V веку п. н. е. и који је у делу *Елегија* расправљао о уставима у грчким градовима.

Систематски део нас упознаје са Атином Аристотеловог доба и као изворе користи непосредно искуство.

Устав је настао између 329 - 325. п. н. е. Време настанка је закључено проучавањем података у самом делу. Као последњи архонт се спомиње Кефисофонт, који је вршио дужност архонта до 329/328. п. н. е., те следи да је дело настало после наведених година. Међутим како писац не познаје промену устава услед македонске окупације, спис је настао пре 322. п. н. е. Исто тако Аристотел не познаје лађе са пет редова весала, које се биле популарне у Атини око 325. п. н. е., те следи да је спис настао пре ове године.

Упоређивањем овог списка са другим Аристотеловим делима, поједини истраживачи сматрају да је спис аутентичан, док једни пак сматрају да је фалсификат.

¹ хроникама о прошлости Атине, које су писали атидографи

1.2. Државно и друштвено уређење

Историја Атике јесте историја Атинске државе...

На основу предања и Хеланикових сачуваних фрагмената (написао прву историју Атике), чија поузданост данас није утврђена, старом Атином су најпре владали краљеви. Као први атички краљ, по једној верзији, се помиње Кекроп, који је владао у XVI веку п. н. е. и који је саградио Акропољ. У прво време заједно са краљевима влада и Веће старешина.

За време владавине атинског краља Еректеја, Атињани су заратили са Елеусином у којој је владао Еумол. Атињанима је помогао Јон, Аполонов син (према једној верзији; према другој он је био син Деукалиона). У знак захвалности за пружену помоћ, Атињани су Јона изабрали за свог владара.

Легендарни краљ Јон становништво Атине је поделио на четири родовске *филе*, сваку филу на три *фратрије*, фратрију на тридесет родова, а род на тридесет породица. Староатичке филе добиле су назив према именима његових синова: Гелеонта, Егикора, Аргада и Хоплета (и Јонија носи назив у част Јона). Ова подела није посведочена само у Атини, већ и у другим јонским градовима.

Плутарх сматра да су филе добиле имена по називу занимања којим се становништво бавило. Гелеонти су били земљорадници, Егикоре пастири, Аргаде занатлије и Хоплети ратници. Отуда и једна теорија да су називи фила изведени из култова који су се поштовали, о чему сведоче и епитети *Зеус Гелеон* и *Зеус Хоплети* сачувани у култовима Аркадије. Да је ова подела веродостојна, неизвесно је, јер овако *кастинско* уређење није посведочено у преосталом делу грчкога света.

Друштвено уређење је било родовско. Наиме, постојало је дванаест засебних родовских заједница, које су се својевремено и међусобно сукобиле, о чему сведоче пронађени остаци утврђења. Треба имати на уму да је Атика била састављена од више независних градова са својим престоницама и владарима који су се консултовали са атинским краљем само онда када се нису осећали сигурним. Да је Атика била разједињена сведочи традиција која нас обавештава о сукобима градова у Атици: Елеусина и Атина; легенде о владарима атичких градова: Кефал из Торики(?), Порфирион из Пантелика, Палант из Палене; затим сведоче пронађени остаци утврђења, као нпр. града Химета.

Тукидид пише да је атински краљ Тесеј око 1250., личност око чије се веродостојности воде многе расправе јер га традиција везује за простор око Маратонске равнице, сво становништво Атике окупио око Атине и за све увео јединствено веће и пританеј (државна зграда у старој Атини на чијем су челу били *филобасилеуси*, поглавари фила). Тукидид наводи и да је Тесеј за све (!) увео и слављење празника *Синојкија* (18. бромендроимона, септембар) у част уједињења. Ово се одиграло пре тројанског рата, јер се у Каталогу бродова (*Илијада*) помиње само Атина у читавој Атици. Међутим не можемо се превише ослонити на Илијаду, јер поједини истраживачи сматрају да су стихови о Атини у Каталогу накнадно убачени, кад је Атина већ постала јака поморска сила. Са друге стране, да је остало независних градова у архајском добу, са изузетком Елеусине, Тукидид би то сигурно напоменуо.

Процес уједињавања је трајао којих двеста или триста година. Теоријски, ово уједињење свих атичких насеља у јединствену државу, Атички *синојкизам*, омогућавало је да сви становници Атике постану Атињани (грађани атинског полиса), односно Атина је припадала свим становницима Атике. Синојкизам је уједињење мањих у један већи полис са једним центром.

Атина је била монархија до владавине митског краља Кодра, Посејдоновог потомка. Кодро је жртвовао себе ради победе Атињана над народом Пелопонеза (Дорцима?). По Кодровој смрти, коју традиција датује око 1100. п. н. е., Атина постаје аристократска република.

Према једној верзији традиције, син последњег атинског краља Кодра, извесни Медонт је своју титулу заменио титулом архонта, а према другој верзији, Кодра,

пошто је погинуо у борби са Пелопонежанима, нико није могао наследити јер је сам Кодро, својевремено, био савршен.

Аристотел тврди да је уведена функција *полемарха* која је требала да замени владавину неспособних краљева.

Како било аристократи у Атини, где се посебно истакла породица Медонтида (за које Хигмет тврди да су били краљеви), временом су ограничавали власт краља. Медонтиди су основали титулу *архонта*, која је практично под својим доменом подразумевала све привилегије и дужности краљевске титуле. Први архонт је био или из рода Медонтида или извесни Акаст, који су своју дужност вршили доживотно. У VIII веку п. н. е. владавина архонта се смањује на десет и најпосле у VII веку п. н. е. на годину дана, чиме је озбиљно била угрожена власт краља. Краљ је постојао иако није имао неку озбиљнију улогу у држави.

Претпоставља се да се током IX и VIII века п. н. е. Атини, било добровољно било под присилом, најпре прикључио приобални део - Паралија. Ово је закључено на основу податка да се око VIII века п. н. е. у Атини поштује култ Посејдона, који је вероватно из Паралије пренет на Акропољ.

Ускоро се Атини припаја и планински део Дијакрија, одакле је пренесен култ Тесеја.

Химна посвећена Деметри, која се очувала до данас, сведочи да је Елеусина у VII веку п. н. е., моћан град у близини Мегаре, водила рат са Атином како би очувала своју независност. На крају и овај простор долази под власт Атине.

На основу података из Атинског устава сазнајемо да у VII веку п. н. е. у Атини влада родовска аристократија, *еупатриди*, који воде порекло од „добрих отаца”. Еупатриди располажу најбољом земљом. Диодор са Сицилије тврди да је сва власт, најпре, била у рукама еупатрида. Временом извесну власт добијају и геомори, а потом и демијурзи.

Пелати и *шестодеоничари* јесу зависно становништво, које обрађује земљу аристократа. Хектемори (шестодеоничари) су шести део приноса давали еупатридима. У случају да нису богаташима давали закупнину, могли су допасти ропства.

Геомори (земљорадници који су успели да сачувају своје мале поседе) и *демиурзи* (занатлије) су били слободно становништво.

Ова подела се такође приписује митском краљу Тесеју од стране Плутарха и Солона.

Временом у ову поделу сврставамо и *метеке*, недомородачко становништво. Ме теци нису имали политичка и нека имовинска права којим су се користили Атињани, али су остали лично слободни и махом су били занатлије.

Демос је слободан, староседелачки народ Атине, који ће ускоро повести борбу за већа права и против самовоље еупатрида.

Из редова еупатрида бирано је девет *архонта*, који су имали извршну, судску и војну власт. Најстарија је част краља, а потом част архонта. Еусебије из Пезареје дао је списак тринаест доживотних архонта, почевши од Медонта, Акаста..., датујући њихову владавину од 1068. до 753/752. (пишемо прелазне године, јер почетак грчке године је каснио пола године за данашњим начином рачунања). Постоји и списак седам десетогодишњих архонта, који су владали од 753/2. до 683/2. Најстарији списак једногодишњих архонта потиче из 683/682. п. н. е.

Архонт - епоним је био најстарији архонт и по њему је година добијала име. Имао је судску власт, штитио је имовину грађана и председавао је већем *ареопага*. Организовао је нове свечаности: у част бога Аполона и Дионисија. Практично имао је цивилна овлашћења краља.

Архонт - *полемарх* је био забављен војним пословима. Био је врховни војсковођа атинске војске и флоте, а такође је био задужен за вођење судског процеса странцима. Његово седиште је било у Епиликети (?).

Архонт који је заменио краља у религиозним обавезама, био је познат под именом *архонт* - *басилеус*. Био је задужен за верске светковине, суђење онима који су

учинили светогрђе, председаваo је у споровима око религије. Заједно са филобасилеусима председаваo је приликом суђења за убиство без предумишљаја. Његова резиденција је била Стоа (?) на Агори.

Преостала шесторица била су *архонти - тесмотети*, чувари старих законодавних обичаја, који нису имала улогу судије, већ су записивали судске одлуке. Улога тесмотета је била својевољно тумачење у корист аристократије, што ће касније условити борбу демоса за кодификацију права.

Аристотел пише да је институција од девет архонта уведена после 683/2 п. н. е. Тукидид пружа податак да девет архонта већ постоји по Килоновој завери, после 640. п. н. е.

Мандат архонта је трајао само једну годину. Након навршене године архонти постају доживотни чланови ареопага, названом по брду на којем се налазио, а које је било посвећено богу рата Ареју. Ареопаг је најпре био Веће старешина (пресуђивали у свим случајевима убиства), а временом постаје веома поштован орган аристократске власти. Атинска традиција оснивање ареопага приписује Солону. Да је ареопаг постојао у време Солона потврђује Плутарх који пише да је Солон у *фрагменту о амнестији* поменуо ареопаг. То је био врховни суд на чије пресуде није постојало право жалбе. Задатак ареопага је био да чувају законе и устав, саветују архонте...

Еклесија или Збор народне скупштине је било тело које је бирало полемархе, а чланови збора су били сви грађани који су имали право гласа. Збор није имао тако велики утицај као што ће имати касније, нпр. за време владавине Перикла.

1.3. Килонова завера

Најстарији забележен догађај у историји Атине јесте Килонова завера 640/630 п. н. е. О Килону сазнајемо од Херодота, Тукидида, Аристотела... Херодот тврди да се завера одиграла пре тираније Пизистратиде, а Аристотел пре Драконових реформи. Еусебије наводи да је Килон 640. п. н. е. победио на Олимпијади, те се завера одиграла сигурно после 640.

Килон је био еупатрид, победник на олимпијским играма и био је ожењен ћерком мегарског тиранина Теагена. Уз помоћ Мегарана, Килон је покушао да завлда Атином. Од Делфа је добио савет да заузме Акропољ у време свечаности посвећеној богу Зевсу. Килон је разумео да се мисли на време уочи игара у Олимпији, међутим када је његов покушај пропао, разјашњено је да је пророчиште наводно мислило на атински фестивал у марту који се одржавао ван града. Килон са младим племићима и групом мегарских војника успео је да заузме Акропољ. Вероватно се Атињанима нису свидели Мегарани, те тако, иако су били против тренутне владе, се нису прикључили Килону. Ускоро је Килон био опкољен у цитадели. После дуге борбе, већ када је нестало и хране и воде, Килон је побегао са братом, док они, који су остали у утврђењу су се морали предати. Међутим пре него што су се предали, уточиште су нашли у Атенином храму. Тек онда када им је обећано да ће им животи бити поштеђени, дозволили су да их заробе. Међутим, архонт Мегакле из породице Алкмеонида прекршио је дато обећање (вероватно су постојали међусобни сукоби у влади) и све завернике усмртио.

Ове унутрашње трзавице у Атини су вероватно омогућили суседима да освоје територије, за које су били заинтересовани и сами Атињани. Тако је Мегарарин Теаген освојио Саламину, острво које је штитило излаз из Атинске луке.

Град је био спасен тиранина, али изневерено је и поверење у заштиту богова, што је било увреда за богове. Због овога град је био под клетвом док се скрнављење не прекине. Творци клетве су били највероватније Килонови пријатељи и они који су презирали Алкмеониде. Док су Килону и његовим наследницима била одузета сва права и док су били осуђени на изгнанство (од стране суда који је бројао 300 грађана аристократског порекла), тада је Алкмеонидима и њиховим присталицама суђено за светогрђе, на њихова имена бачена је клетва

уз конфискацију имовине и били су прогнани. Тела умрлих у периоду између дела светогрђа до саме осуде, су ексхумирана и бачена ван граница Атике.

Килонова завера је неуспео покушај завођења тираније у Атини.

1.4. Драконови закони

О Драконовом законодавству се зна мало. Највише података нам пружа Атински устав. Неки од научника сматрају да је део устава који је посвећен Драконовим реформама, у ствари, уметнут део од стране каснијих олигарха како би оправдали своју власт ауторитетом древног времена. Аристотел у *Политици* напомиње да су Драконови закони само пописане моралне норме, које су се до Дракона чувале у усменој традицији. У прилог овој теорији служи и чињеница да су стари атински писци употребљавали израз обичаји, а не закони, наводећи Дракона.

Демос је захтевао законе, којима би им била обезбеђена права. Под притиском демоса, еупатриди су архонту Дракону поверили овај задатак око 627. п. н. е., за време архонта Аристема (?), како наводи Аристотел. Тадијан из Сирије (II век н. е.) пише да је Дракон законе донео 624/23 п. н. е., а то тврди и Еусебије наводећи да је Дракон своје законе донео три године после владавине лидског краља Сагијата који је владао око 627 п. н. е. Неки научници су добро приметили да година 624. у Јерменским рукописима је, у ствари, одговарала 627. по грчком начину рачунања.

Према законима политичка права су имали сви они који су могли набавити бојну опрему (интересантно је да је овакав услов постојао и за време олигархијског преврата 411. п. н. е.). Архонти и благајници су могли бити бирани само међу онима који имају иметак бар од десет мина, без дуга. Нижи чиновници су бирани међу оним који могу да набаве бојну опрему. Стратези и хипарси су морали имати иметак од сто мина, без дуга и мушку децу старости преко десет година. За ове последње био је одговоран претходни стратег, односно хипарх. Жребом је бирано четристо већника међу грађанима, где је грађанин морао имати више од тридесет година. Један човек није смео исту дужност вршити двапут заредом. Онај ко би изостао са седнице морао је плаћати казну.

Дракон је направио прецизну разлику између више видова убиства: са предумишљајем, без предумишљаја или самоодбрана. Од Драконових закона једини су посведочени ови везани за убиство. Наиме са једног фрагментарног натписа из 409/408. п. н. е., Атинска скупштина наводи ускоро обнављање Драконових закона везаних за убиства.

Ареопаг се бавио питањем убиства с предумишљајем и уколико би оптужени био окривљен казна је била смрт.

Нови колегијум *ефета* бавио се питањем убиства без предумишљаја. Овим колегијумом су председавали филобасилеуси и архонт - басилеус. Ову институцију је чинило 51 судија, који су бирани из редова еупатрида и који су морали имати преко педесет година. Заседали су у Аполоновом храму у Делфима, Паладиј у Фалерону (атинска лука), Фреато на полуострву Мунихија (?)... Казна је била протеривање, без конфискације имовине. У случају измирења са родбином убијеног, протерани је могао да се врати у свој град.

Случај самоодбране није био кажњаван.

Драконови закони су били неповољни по демос, јер су штитили интересе аристократије, између осталог не укидајући ропство због дуга. Закони су били веома строги, те је и за ситну крађу, као на пример за крађу главице купуса, била прописана смртна казна. Због сурових закона лако је прихваћена Демадова (атички говорник из IV века п. н. е.) тврдња да је Дракон законе писао крвљу.

Овде није на одмет напоменути да поједини научници сматрају да је део о Дракону у Атинском уставу, заиста Аристотелов. Аристотел је наиме записао један фалсификат Драконовог устава који је био у промету у то доба. Наводно

Аристотел је био неопрезан и није критички обрадио устав који је доспео у његове руке. Да може бити фалсификат говоре између осталих и следеће чињенице: појмови новца, стратега, жреба, који се користе тек од Клистена, значи крајем VI века п. н. е.

Извори:

- Херодотова Историја, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.
- Аристотел, Атински устав, Загреб 1948.

Литература:

- О. Н. Јулкина, Атика у VII и VI веку п. н. е., Стара Грчка, Сарајево 1959.
- Ђурић Милош, Историја Хеленске књижевности, Београд 1951.
- Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић-Кузмановић, Речник грчке и римске митологије, Београд 1989³.
- Вуру, A History of Greece, 1959.
- Волфганг Бухвалд, Речник грчких и латинских писаца антике и средњег века, Београд 1984.

Белешке:

- са предавања С. Ферјанчић у току летњег семестра 2001/2002.

2. СОЛОНОВО ЗАКОНОДАВСТВО

2.1. Извори

О Солону, који је рођен око 640. п. н. е. сазнајемо из делова његових елегија које су сачуване у списима Херодота, Аристотела и Плутарха. Подаци које нам пружају Цицерон, Тит Ливије, Сенека, Аул Гелије и други су већ познати и веома оскудни.

2.2. О Солоновом животу

Солонов отац, како већина пише, био је Ексекестид, који је порекло водио од Кодра (те следи да је био од породице Медонтида). Солонова мајка је била у сродничким везама са Пизистратидима. Солон је према пореклу припадао еупатридима, међутим Солонова породица према имању и угледу припадала је средњем слоју грађана. Ексекестид је временом своју имовину страћио, како Хермип пише својом дарежљивошћу и добротинствима, те се Солон, још као младић, одао трговини (вероватно маслиновог уља) и доста је путовао. Друговао је са Анахарсидом и Талетом из Милета.

Атињани су дуго и безуспешно ратовали са Мегаранима око превласти над Саламином, која је била важна због њеног стратешког значаја. На крају у Атини доносе закон којим се забрањује свака прича, било усмена било писмена, која за предмет има освајање Саламине. Солон се направио лудим и певао елегију *Саламина*, којом позива Атињане у освајање острва. Закон је одбачен, а Солон, уз подршку свога сродника Пизистрата, будућег атинског тиранина, и Атињана, у борби против Мегарана осваја острво.

Пре него што ће постати архонт, Солон се истакао у решавању спора између Атињана и Мегарана који је избио због превласти на Саламини и затим као посредник између Мегаклових и Килонових присталица.

У Атини Драконовим законима није угушено незадовољство народа. Наиме закупци или шестинари земље богаташа, коју су обрађивали, због високих намета западали су у дуговања. Њихово отплаћивање дугова до Солона, првог заступника народа, била су загарантована њиховим телима. Чак и они који нису имали земље, као нпр. неки трговци, могли су доспети ропства.

Поредак у Атини је био такав да је већина била потчињена мањини. Шестинари су били незадовољни својим положајем, највише огорчени дужничким роп-

ством. Исто тако у Атини су биле бројне страначке борбе. Постојале су три странке: Дијакриди или брђани (тежили демократском уређењу града), Парали или приморци (тежили демократско - олигархијском уређењу града) и Педијеји (тежили олигархијском уређењу града). Због страначких сукоба и једни и други изабраше Солон за посредника. Солон није изабран случајно, наиме завађене стране у њему су виделе заступника својих интереса. Аристократи су у Солону видели његово племенито порекло, док је народ био свестан да се Солон морао помучити да би стекао имање достојно његовог порекла. Солону је најпре понуђено ванредно задужење *аисимнета*, владар који је биран доживотно или на један одређени рок како би извршио неки задатак (као и аисимнет на Лезбосу, Питак). Међутим, он није прихватио ову службу, али постаје архонт-епоним 594/3. п. н. е.

2.3. О Солоновим законима

Солонови закони су били исписани на дрвеним плочама, где су плоче биле причвршћене за стуб носач. Ове дрвене плоче су се називале *аксоне*, што у преводу значи осовине. Закони су били чувани у пританеју, светом средишту града, а њихови преписи на каменим пирамидама. Ове камене пирамиде су се налазиле на краљевом трему (Акропољу) и биле су доступне свим грађанима. Девет архонта су се пред овим плочама заклињали да неће погазити ни један од Солонових закона, у супротном, обавезли су се да ће храму *Зевсу Агорском* даровати златан кип човека. Солон је утврдио да његови закони трају сто година. О Солоновим реформама највише података су оставили Аристотел и Плутарх.

Солон није стао ни уз аристократију ни уз народ. Гледао је како да на најбољи начин измири ове две стране. Једним законом је укинуо ропство због дуга, што је назвао рестерећењем, *сисахтеја*. Плутарх је сматрао да су сисахтејом биле укинуте све дужничке обавезе сељаштва. Аристотел такође пише о потпуном укидању свих приватних и јавних дужничких обавеза. Диоген Лаерције наводи фрагмент Солонове еlegeије који пева о укидању институције *хектемора* (шестинара). Дионисије из Халикарнаса ограничава ту меру само на најсиромашније дужнике, док атидограф Андриотион сматра да се сисахтеја састојала у снижењу камата на дугове и смањење вредности новчаних јединица (везано за питање Солонове финансијске реформе).

Према традицији пре него што је закон ступио на снагу, Солонови пријатељи, знајући за Солонову намеру увођења новог закона, стекоше велику имовину, задуживши се. Када је закон ступио на снагу Солонове присталице су задржали имања не морајући да одговарају за дуговања. Колику је улогу Солон имао у овој превари његових пријатеља, неизвесно је. Можда је Солон као искусни политичар желео само да награди своје присталице, а можда је ова прича само измишљотина Солонових непријатеља.

У прве Солонове законе спада и *епитимија*, враћање грађанске части скоро свима, који су као нечасни (*атимои*) били протерани (са изузетком оних који су били протерани због убиства или покушаја завођења тираније).

Средствима државне благајне откупљени су они Атињани, који су раније били продати у ропство због дуга и враћени су у Атину. На ово је посебно био поносан Солон, што и видимо из сачуваних фрагмената његових еlegeија. Атињани су пре Солон продавани ван Атине, прво због недостатка хране у самом граду, а исто тако због незадовољства бројних рођака појединца који је допао ропства.

Грађане је поделио, не према пореклу, већ према висини прихода (*тимократска* реформа) на четири класе: пентакосиодимне, хипеје или коњанике, зеугите и закупце или тете. Модерна историографија, између осталих и извесни Етхот (?), поставља питање да ли је оваква подела постојала и пре Солон (на шта нас наводе Аристотелови редови: како су били подељени и пре...) само што се није заснивала на цензу, већ је представљала поделу на војне родове? Сврха поделе према цензу је да сада имају власт, тј. државом могу управљати,

они који су довољно богати.

Пентакосиодимни су производили укупно пет стотина мера сувог (зрна) и текућег (вино, маслиново уље), коњаници триста, зеугити двеста. Приход тета је био испод двеста медимна (мера од 451 или 521 за суве ствари).

Аристотел пише да су прва три разреда могла обављати дужности архонта, међутим зеугити то право добијају тек од 458/7. п. н. е. Плутарх наводи податак Деметрија из Фалерона, атински политичар у другој половини IV века п. н. е., да су у Аристотелово време само припадници пентакосиодимна имали право на службу архонта. Ово наводи на закључак да између Солонових закона, па до 458/7. п. н. е. хипеји нису могли бити архонти. О овоме Аристотел не даје податке.

Дужност благајника² је најпре била резервисана само за грађане првог разреда. Полети³ су могли бити грађани прва три разреда, као и за службу једанаесторице⁴ и службу колакрета⁵.

Пентакосиодимни и хипеји су имали право да бирају и да буду бирани, значи имали су пуна активна и пасивна политичка права. Зеугити су били ограничени у свом пасивном праву, нису могли бити бирани за архонте. Тети су могли да бирају, али не и да буду бирани.

Подела становништва према приходима омогућила је и поделу војних обавеза. Пентакосиодимни су били дужни да о свом трошку дају сваковрсно снабдевање, грађани другог разреда су били коњаници, зеугити су били *хоплити* (тешко наоружана пешадија о свом трошку), тети су били или лако наоружана пешадија (*гимнети*) или морнарица.

У време Солона постојале су четири филе и четири филобасилеуса. Свака фила је била подељена на три *третије* и дванаест *наукрарија*. Не зна се тачно када су наукрарије настале. Херодот и Аристотел излажу различита мишљења. Херодот тврди да су наукрарије постојале пре Солонових реформи и да су играле важну улогу у гушењу Килонове завере. Аристотел сматра да су наукрарије настале за време Солона.

До завођења наукрарија долази услед развоја трговине и поморства у Атици — чему у прилог иде и само име (*ναυς* — брод). Свака од 48 наукрарија је била обавезна да издвоји опрему и људство за Атинску флоту. На челу наукрарија су били *наукрари*, који су били задужени за приносе и за трошкове. Наукрар је прво био заповедник брода, али временом његова административна функција ће се мењати.

Политичко уређење за време Солона се донекле изменило. И даље је постојао Ареопаг, чији се задатак састојао у чувању устава и закона, поштовању и спровођењу Солоновог закона, кажњавању оних који су се о закон огрешили. Ареопаг су чинили бивши архонти.

Архонти у време Солона су бирани на следећи начин: свака од четири фила је бирала по десет кандидата, међу којима ће касније од стране претходних архонта жребањем бити изабрано девет нових. У Аристотелово време и унутар самих фила се обављао жреб. Архонти су бирани само из редова прве две класе.

Управна власт је делом била поверена Еклесији (народној скупштини коју чине грађани са правом гласа), а делом Већу од четресто лица (*буле*). Народно веће је било састављено од по сто чланова сваке филе, који су бирани из прве три класе. Хамонд сматра да се улога Већа састојала у припреми материјала за скупштинска заседања. Сва питања су прво морала бити разматрана на већу, а тек потом предата другим органима власти. Данас се води расправа по питању да ли је Солон уопште увео ово веће. Они који сматрају да јесте позивају се прво на садржај фрагментарног натписа који је настао пре 560. п. н. е. на којем

² *Тамије* су чувари атинске ризнице и има их десет.

³ Државни чиновници, који су продавали и давали у закуп државну земљу, нпр. земљу Атињана који су побегли из града.

⁴ Једна врста тамничара и полиције.

⁵ колакрети су били представници државне благајне, који су најпре узимали делове жртвених животиња (као што и само име каже), а касније узимају и дохотке друге врсте.

се помиње Буле, а исто тако на декрет са острва Хиос из прве половине VI века п. н. е., где се помиње Буле демосије (народно веће). Противници тврђења да Солон оснива веће не виде како нешто што важи на Хиосу, мора да важи и за саму Атину, док натпис из Атине датују другачије. Вигу сматра да је Солон оснивач, јер током олигархијског преврата 411. п. н. е. Атињани се позивају на веће од четресто грађана као и на Солоново време.

Извршну власт је имао Народни суд, *хелијеја* (апелациони суд). Број чланова из Солоновог доба није познат, само се зна да су чланови могли бити сви грађани старији од тридесет година. Избор „заклетих” је вероватно вршен жребом. Хелијеја је имала право да раскида приватне и државне уговоре. Овом суду се могло жалити на одлуке појединих магистрата (архонта, филобасилеуса), али не и на одлуку Ареопага.

Солон је дао нове законе, али је прихватио и Драконове законе везане за човек-убиство. Код Дракона казна за преступ је била смрт, док је Солон био нешто блажи, те су казне биле или новчане или су се састојале у одузимању грађанских права. О извршењу овог закона бринуо се ареопаг.

Својим законима забранио је извоз жита из Атике, док је форсирао извоз маслиновог уља. Постигао је развој занатства, а то можемо видети из специјалног закона којим се син могао ослободити обавезе издржавања остарелог оца у случају да овај сина није научио никаквом занату.

Ради унапређивања привреде, тежио је да Атину ослободи трговноског утицаја Егине. У том циљу спровео је новчану реформу и променио систем мера и тегова. Атина се пре Солона, најпре служила *фидоновским* (агривски краљ из VII века п. н. е.) системом мера и егинским монетарним системом, а потом еубејским. Солон уводи нову атинску монету, која је била лакша од егинске. Тако нових сто Солонових драхми, тежиле су 70 старих. Овом реформом Солон је остварио повољне услове за даље ширење атинске трговине.

Поједини истраживачи сматрају да је део о новцу код Аристотела, фалсификат. Наиме, постоји мишљене да се први новац користи тек од Пизистрата. У Пизистратово време на новчићу је са једне стране била скована сова, а са друге стране лик богиње Атине.

Како би унапредио привреду давао је грађанско право метецима, који су се досељавали у Атину са породицом, да се баве трговином.

Специјалним законом захтевао је смањене трошкова за сахране: скупе сахране и жртвовање волова било је забрањено законом. Овај закон се може тумачити као намера да се спречи тенденција ка непотребном луксузу, али може се тумачити и као удар по старом родовском племству, које је имало обичај да своје покојне раскошно сахрањује.

Уводи се и посебна такса на жртвене обреде, процењујући да један мидимн жита вреди једну драхму, једна овца такође једну драхму, во пет, итд.

Пре Солонових реформи имовина умрлог се остављала роду или фратрији којој је покојни за време живота припадао. Солон је увео право завештања имовине по слободном избору, под условом да је покојни приликом писања тестаментата био чисте свести.

Солонове реформе стварају опозицију у редовима аристократије. Како су Солонови закони знали да буду нејасни и како су људи наваљивали на Солона да поближе објасни неке од својих закона, Солон око 590. п. н. е. напушта Атину. Пре него што је напустио град, задовољио се обећањем грађана да ће десет година поштовати и спроводити његове законе.

Напустивши Атину Солон је посетио Египат, Кирену и Сард, где се упознао са лидским краљем Крезом. За време његовог одсуства у Атини долази до страначких борби, где полако сву власт на себе преузима Пизистрат.

Грци су Солона убрајали међу седам мудраца старог доба и једини је Солон добио назив помирител, *дијалактес*.

Извори:

- Плутарх, Славни ликови Антике I, Нови Сад 1978.
- Аристотел, Атински устав, Загреб 1948.

Литература:

- О. Н. Јулкина, Атика у VII и VI веку п. н. е., Стара Грчка, Сарајево 1959.
- Bury, A History of Greece, 1959.
- Волфганг Бухвалд, Речник грчких и латинских писаца антике и средњег века, Београд 1984.

Белешке:

- са предавања С. Ферјанчић у току летњег семестра 2001/2002.

3. ПИЗИСТРАТОВА ТИРАНИЈА. ПИЗИСТРАТИДИ

3.1. Извори

Податке о Пизистратидима нам пружају у својим делима Херодот, Тукидид, Плутарх, Аристотел и атидографи.

Као посебан извор треба поменути *Мармор Париум*, плоча од парског мермера пронађена на острву Парос. Данас су сачувана само два велика фрагмента која дају хронолошки преглед догађаја од Кекропса, по једној традицији првог атинског краља, па до атинског архонта Диогнета, који је службу вршио 264/3. п. н. е. Године на мермеру су написане од 264/3., уназад од млађих до старијих година. Један од сачуваних фрагмента даје године од 1581/0. до 355/4., док други од 336/5. до 299/8. п. н. е. (?). Овај епиграфски споменик објављен је у делу Феликса Јасову-а „*Die Fragmenter der griechischen Historiker*”.

3.2. Страначке борбе по Солону

Солон пошто је дао законе, напустио је Атину на десет година. Солонови закони су донекле поштовани, али по његовом одласку мир у Атини је трајао којих четири године. Вероватно је у Атини настала прва анархија, која је била око 590/89. п. н. е. (спорно је питање како Аристотел броји године). У Атини шест година због страначких борби нико није извршавао дужност архонта. Тада настаје и друга анархија 586/5. п. н. е. (да су у питању анархије закључено је по томе што се за те године не помиње име архонта у изворима).

Напокон архонт постаје Дамасије, Аристотел тврди 582/1 п. н. е (према парским фрагментима ова година одговара другој години Дамасијеиног архонтовања). Дамасије по истеку дужности није желео да преда власт, те је службовао две године и два месеца, док није силом збачен, јер је покушао да заведе тиранију.

У јесен 580/79. одлучено је да се, по Дамасији, оформи ванредна влада која се састојала од десет архонта, где је пет било изабрано из редова еупатрида, тројица из редова геомора и двојица из редова демијурга.

Солоновим законима нико није био посебно задовољан. Еупатриди су жалили за некадашњим својим привилегијама. Атичко сељаштво је било ослобођено тешких дугова, али је чезнуло за већим побољшањима. Исто тако сиротиња која је изгубила везу са земљом, као и они који су зависили само од трговине и занатства нису били задовољни законима. Борба између ових групација се развијала и по Солону.

У Атини су постојале три странке, које су називане по крајевима у којима су чланови странке имали земљу. *Педијеји* (становници Педијона) или равничани су махом еупатриди, које је предводио Ликург, син Аристоледов из племићког рода Етеобутада. Педијеји су тежили олигархијском уређењу града. *Дијакриди* или брђани, ситни земљопоседници које је предводио Пизистрат, син Хипократа из Браурона (источна обала Атике, код Химета), тежили су демократском уре-

ђењу града. Аристотел пише да су се овој странци били прикључили и они који су изгубили новац давши га на зајам, као и они који су били нечистог порекла (метеци који су Солоновим законом добили грађанска права). Плутарх пише да су се дијакридима придружили и најамни радници (највероватније бивши шестинари). Пизистрат је по свом пореклу припадао еупатридима, међутим вероватно је у то време породица била осиромашила, те Пизистрат не припада педијејима. *Парали* или приморци, које је предводио Мегакле из рода Алкмеонида, тежили су демократско - олигархијском уређењу града и за чување Солонових закона. По Солоновом одласку, Алкмеониди, пошто су одлуком Већа од 300 грађана аристократског рода били протерани из Атине по Килоновој завери, вратили су се у град јер су Алкмеониди 591. п. н. е. предводили атински одред који је учествовао у Првом светом рату.

Састав једне странке је био измешан. У модерној историографији се сматра да су дијакриди настали накнадно, по грађанском рату педијеја и парала. Ову информацију потврђује и Херодот податком да су у VI веку п. н. е. постојали само педијеји и парали.

3.3. Пизистрат

3.3.1. Пизистратов долазак на власт

Пизистрат се истакао у рату са Мегаранима, 570. п. н. е. Успео је да освоји Саламину и да заузме лучки град Нисеју⁶. Сада Саламина постаје прва атинска клерухија (?). Саламина није колонија, јер је у потпуној зависности Атине и сва њена земља постаје део Атине. Великопоседници у Саламини своју земљу нису могли ником продати, осим својим рођацима. Плаћали су исте дажбине које и Атињани, и за потребе оружаних сукоба давали војску. Атињани Пизистрату поверавају службу полемарха (постаје врховни заповедник војске). Пошто је сам себе ранио, од народа је Пизистрат захтевао телесну гарду, која ће га одбранили од тобожњих непријатеља. На заседању Народне скупштине извесни Аристион је предложио да се Пизистрату дају педесет пратиоца. Скупштина је усвојила овај предлог, јер су се сами аристократи бојали Пизистрата, док су сиромашни сељаци и они који су осиромашили укидањем дужничког ропства као и они који су тек добили грађанска права, свим срцем били уз њега. Једино је Солон, јавно био против овог предлога, одвећ познавајући Пизистратов карактер.

Пизистрат добивши гарду, дигне се против народа и са својим „батинашима” (људи беху наоружани дебелим моткама, карактеристично за оне који нису могли набавити скупље оружје) освоји Акропољ тридесет и друге године по Солоновом законодавству, за архонта Комеја 561/0. п. н. е. (парски мермер даје исту годину). Солон је увидео да Пизистрат тежи тираниди, а казна за увођење тираније састојала се у одузимању грађанских права. Иако већ веома стар, Солон је покушао да се одупре, али у својој намери је остао усамљен. Аристократија се бојала Пизистрата, народ је био уз Пизистрата, а Мегакле и остали Алкмеониди су били побегли из града. Пизистрат, дочепавши се власти, владао је више као добар грађанин него као тиранин. Не утврдивши добро своју власт, за архонта Хегесије, око 556/5 п. н. е., Пизистрат је протеран од стране Мегаклових и Ликургових присталица. Након дванаест година Мегакло, притиснут страначким борбама, одлучио је да Пизистрата поново доведе на власт, под условом да се овај ожени Мегакловом ћерком. Пизистрат је време током изгнанства вероватно проводио у Браурону. Пизистрат се у Атину вратио тобоже предвођен богињом Атином („богиња” је била извесна Фија, девојка или из села Пеаније на источној страни горе Химета како тврди Херодот или Трачанка из Колита, области источно од Атине).

⁶ Касније у спору између Атињана и Мегарана арбитри су били Спартанци. Према одлуци Спартанаца Саламина је припала Атињанима, а Мегаранима је враћена Нисеја.

Како Пизистрат није желео живети у браку са Мегакловом ћерком нити имати деце са њом (јер је већ имао одрасле синове, а и проклетство бачено на породицу Алкмеонида је још било на снази), а успут бојећи се друге две странке, добровољно је побегао из Атине, како пише Херодот. Аристотел сматра да Пизистрат није својевољно напустио Атину, већ је био протеран, поново од удружених снага Мегакла и Ликурга и то седме године након повратак (питање је на који повратак Аристотел мисли). Алкмеониди сада постају заклету непријатељи тираније.

Једно време је живео у месту Рекел на обали Термиског залива. Посетио је Пангејску гору где је било доста налазишта сребра и злата. Обогативши се, најмио је војску и отишао у Еретрију. У савезу са, између осталих, Тебанцима, витезовима који су имали власт у Еретрији и Лигдамисом Накшанином одлучио се на поновно заузимање Атине. Пошто је победио код храма Паленске Атине, разоружао је атински народ у Тезејевом храму, освојио Атину, затим Накс, где је за владара поставио Лигдамиса. Овако макар стоји у Атинском уставу.

Међутим, Херодот пише да пошто је Пизистрат напустио Атину, он одлази у Еретрију код својих синова. На предлог Пизистратова сина Хипије, одлучено је да се поново освоји тиранска власт и почело се са сакупљањем прилога из градова који су Пизистрату били дужни. У прилозима су се нарочито истицали Тебанци. Теби одговара да нападну непријатеље Атињане, па макар представљали и подршку Пизистрату. Из Арга са Пелопонеза су били послати плаћеници и то око 1000. Лигдамис, добровољац са Накса, са собом је довео борце и донео новац. Пизистрат је са овима продро из Еретрије (најбољи стратешки положај, јер се налазила прекопута Атине и Пизистратиди имали своје присталице) у Атику, где заузеше Маратон (касније, такође на Хипијин предлог и Даријев други поход на Хеладу ће почети битком на Маратон пољу). Код храма Паленидске Атине (код Химета) дошло је до борбе између Атињана и Пизистрата. Пизистрат на предлог пророка Амфилита Акарнанца, издао је наређење за напад. Пизистратове присталице упале су у град, изненадивши неспремне Атињане, који су се потом дали у бекство. Пизистрат је за овима послао своје синове, који су успели да убеде Атињане да се без бојазни врате својим кућама.

Они Атињани који нису желели прихватити врховну власт Пизистрата су или пали у боју или су побегли са Алкмеонидима. Сва имовина Алкмеонида је била конфискована и подељена међу Пизистратовим присталицама и сиромашним сељацима (овај податак не помиње у изворима, већ претпоставка).

3.3.2. Унутрашња политика

Пизистрат је био умерен владар. Сиромашнима је позајмивао новац за њихов рад из два разлога: да не насељавају град и да живећи колико толико задовољно, баве се својим пословима и не мешају у политику. Ове методе су обезбедиле веће приходе, од којих је Пизистрат узимао десетину. Како не би долазило до сукоба и занемаривања обавеза, поставио је општинске судије. Судови по демама (општинама) су одговарали интересима локалног становништва, јер су их ослобађали неопходних одлазака у Атину ради судског претреса. Пизистрат је знао угодити и аристократији и народу те је време његове тираниде названо време под добрим Кроном (митска личност, Титанов отац).

Тукидид пише да се у време Пизистрата поштују закони који су поштовани и раније у Атини. Сам Пизистрат је поштовао Солонове законе, тако кад је једном приликом био оптужен за убиство, изашао је пред Ареопаг да се оправда, али тужилац се није појавио.

Пизистрат је осигурао своју владавину тако што је архонте сам бирао и то из редова својих присталица (Тукидид). Синове противника у Атини је као таоце послао на острво Накс, Лигдамису. Добра економска подршка⁷ му је омогућила

⁷ рудници сребра и злата на Пангејској гори, дрвена грађа из шума у долини реке Стримон, рудници сребра у Лауриону (југоисток Атике), опорезивање у виду десетог дела

организовање најамничке војске. Изгледа да је Пизистрат најмио и Ските, о чему сведоче ратници-стрелци представљени на вазама из Пизистратова времена.

Пизистрат и његови наследници у Атини граде *Eneakrunos*, чесму која се налазила јужно од Акропоља; подиже се занатска четврт Керамик; обнављају се и граде храмови: храм Атине на Акропољу (касније мали храм Еректеја), храм Зевса Олимпијског (налази испод Акропоља, а завршен је за време римског цара Хадријана, 117 - 138. н. е.), храм Аполона Питијског, обновљен храм Атина полијас (заштитница града); направљен рељеф од парског мермера који представља борбу богова и титана; саграђен улаз на Акропољу (касније за време Перикла *пропилеји*).

Значајне су Пизистратове мере и у области религијског култа. Одржаване су Панатенејске свечаности сваке четврте године у славу Атине, којој су Атињанке кројиле посебну хаљину *пеплос* (?). Сматра се да је ова свечаност уведена непосредно пред долазак Пизистратиде на власт. Пизистрат их је учинио посебно раскошним и наредио обавезно читање Хомерових песама. Култ Диониса постаје општеатински, државни култ (видимо Пизистратову политику у односу на сељаштво). Најпре у Атини је постојао култ сеоског Дионисија (Ленеје), а од Пизистрата он прераста у градски. Настаје драма и сатира, што ће касније бити услов за настанак атичке трагедије. Истакнут трагичар Пизистратовог доба био је Теспис.

Пизистрат или већ његов син Хипарх су наредили да се запишу Хомерове песме: Илијада и Одисеја. Била је састављена комисија од учених људи, који су за задатак имали да сакупе и среде ове две поеме. На челу ове комисије налазио се и извесни Ономакрит, који је, можда, преправио Илијаду и Одисеју у интересу Атине (део о Саламини у Каталогу бродова).

3.3.3. Спољна политика

Пизистратова спољна политика је за циљ имала учвршћивање везе са истоком. Код Хелеспонта, освојио је град Сигеј, где је уклонио Митилејане и управу поверио свом сину Хегесистрату. У Тракији је располагао рудницима на Пангејској гори.

У овом периоду и Атињан Милтијад из рода Филаида заузео је полуострво Херсонес трачки.

Према Херодоту, трачко племе Долонки је путовало Хеладом како би нашли подршку у борби против Апсићана, јер су се ови последњи намерили на град Долонка, Херсонес. Према предлогу Питије њихов ослободилац ће бити онај који их први угости, а то је био Милтијад. Данас се сматра да је ова прича измишљена. Милтијад из рода Филаида је био Пизистратов савременик. Вероватно је Пизистрат, бојећи се богатства и угледа Милтијада, овог послао ван Атине из два разлога: прво да себи обезбеди што сигурнију власт у Атини, а друго да Милтијад, ризикујући свој живот, освоји Херсонес у интерес Атине. Атина држећи Сигеј на азијској и Херсонес на европској обали, контролише прилазе Понту. Иако је Милтијад основао сопствену династију, он и његови наследници су сарађивали са Атином. Касније Милтијад млађи осваја острва Имброс и Лемнос, која отада остају у сталном власништву Атине.

Пизистрат је освојио острво Наксос и поверио га Лигдамису, који је касније на Самосу поставио Поликрата као тиранина, 533. п. н. е.

По наговору пророчишта, очистио је острво Делос, ископавши мртваце из околине Аполоновог храма и сахранивши их на другој страни острва. Овим чином Пизистратид је тежио да учврсти ауторитет Атине на вођство међу свим Јоњанима (Делос је био најважније светилиште у Јоњана, а према традицији Јоњани су водили порекло од Атињана).

Атина је одржавала и пријатељске односе са Тесалијом (Тесалци су већ помогли Пизистрату у поновном задобијању власти, а исто тако ће касније поку-

прихода

шати да спрече поход спартанског краља Клеомена против Пизистратова сина Хипије. О блиској вези Тесалаца са Атином може сведочити и надимак Хегесистрата, Тесал), династијом Алевада која је владала у Лариси, Македонијом, Аргосом (наиме Пизистрат се оженио Агривљанком Тимонасом), Коринтом (спојио их заједнички интерес против Егине, а атичка керамика преко коринтског залива стиже на простор западног средоземља). Нешто лабавије везе су биле са Тебанцима и Лакедемонцима (упорним непријатељима тираније, иако су Пизистратиди са Спартом били везани проксенијом, гостољубљем).

Пизистрат је умро од болести за време архонта Филонеја, око 528/7 п. н. е.

3.4. Владавина Пизистратових синова

Пизистрат је имао два сина од законите жене: Хипију и Хипарха, а од Агривљанке Тимонасе, којом се оженио или у време првог прогонства или када је већ имао власт, такође је имао два сина: Лофонта и Хегесистрата или Тесала. Како су били од законите жене а и по доби старији, Атином су управљали Хипија и Хипарх. Тукидид сматра да је по смрти Пизистрата, нови тиранин постао Хипија. Хипија је једини од своје браће имао синове, о чему сведочи, како наводи Тукидид, жртвеник *неправедности тиранина*, који је био подигнут на атинској тврђави. Наиме на споменику нису наведени ни Хипархови ни Тесалови синови, док је наведено пет Хипијиних од жене Мирсине. Хипија је био најстарији син, а да није био тиранин раније, не би могао по Хипарховом убиству лако освојити власт.

У Атинском уставу сазнајемо да су Атином истовремено управљали, и Хипија и Хипарх. Хипија је био прави државник док је Хипарх био весељак који је волео забаву и уметност. Хипарх у Атину позива многе песнике, између осталих, Анакреонта (лиричар који је живео у другој половини VI века п. н. е., а био родом из Теја, града у Јонији) и Симонида (лиричар са острва Кеј, а живео од око 556 - 466. п. н. е.).

Пизистратиди су власт вршили беспрекорно. Убирали су једну двадесетину прихода (дупло мење него отац), средили су Атину, упорно водили ратове, поштовали су Солонове законе. Водили су тзв. политику измирења о чему закључујемо на основу податка да је 525/4. п. н. е. архонт био Клистен из рода Алкмеонида, а већ 524/3. п. н. е. Милтијад из рода Филаида. Велику пажњу су обратили и на верску политику. Хипијин син Пизистрат, када је вршио службу архонта, поставио је на тргу жртвеник дванаест богова и у Пителијском светилишту Аполонов жртвеник.

Око 519. п. н. е. Платеја се ставила под заштиту Атине, јер су Тебанци желели овај град за себе. Наиме за помоћ се Платеја најпре обратила Спарти. Спартанци одбијају позив уз предлог да се Платеја обрати Атини, образложивши да је Платеја у суседству Атине. Херодот сматра да су Спартанци желели да Атина помогне Платеји, јер би тиме Атина се замерила Тебанцима што би одговарало Спарти. Како било са Платејом Атина добија упориште у Беотији.

514. п. н. е. у Атини је дошло до преврата, када је Хипарх убијен од стране Хармодија и Аристогитона. Од V века п. н. е. традиција обавештава да су Хармодије и Аристогитон желели срушити тиранију, те су зато убили Хипарха. Међутим изгледа да је прави разлог био злочин из страсти. Наиме Хипарху се свидео Хармодије, који је пак био љубавник Аристогитона, грађанина средњег сталежа. Аристогитон се бојао да би Хипарх својим богатством и угледом могао натерати Хармодија на „грех“, те је смишљао како најбоље се суочити са овим проблемом. Хармодије није узвраћао љубав Хипарху, па је овај огорчен најпре позвао Хармодијеву сестру да учествује на Панатенејској свечаности да би јој потом ту част ускратио. Ово је била велика увреда за Хармодија који се тог тренутка одлучио на освету. За дан антента био је одређен дан Панатенеја,

јер у свечаној поворци људи су смели бити наоружани. Тукидид пише да је Хиџија био у Керамику, где је сређивао појединости око свечаности, док је Хиџарх био у граду очекујући поворку. Један од заверника је нешто причао са Хиџијом, а Хармодије и Аристокитон одмах помислише да их овај одаје, те брзо кроз капију уђоше у град. Хиџарха су усмртили код Леокреје 514/3. п. н. е. (Леокреја је био храм у Керамику подигнут у част кћерке атичког Леоса, који је жртвовао своју кћер када је Атине запретила куга). Хармодије је на месту био убијен од стране телесне гарде Хиџархове, док је Аристокитон убијен нешто касније. Аристотел тврди да је Тесал био тај који се заљубио у Хармодија. Такође Аристотел се не слаже са Тукидидом по питању Панатенеја. Аристотел сматра да је наоружана поворка уведена тек са демократијом.

По смрти свог брата, Хиџија је завео сурову тиранију. Грађани су убијани на основу сумње. Хиџија се окреће другим земљама како би себи обезбедио што сигурнији положај у случају неког новог преврата. Гради тврђаву на Мунихији (Пиреј), где је имао намеру да се насели, јер је одатле лако могао побећи бродом. Кћер Археџику удаје за Еантида, тиранина у Лампсаку, који је имао велики утицај у Персији.

Хиџија је после преврата владао још три године, а четврте је протеран од стране Алкмеонида и Лакедемоњана. Када је још Пизистрат учврстио своју власт, Алкмеониди су побегли у Лепсидриј на Парнасу, одакле су их касније тирани отерали. Да би обезбедили подршку пророчишта за своје планове, Алкмеониди су узели у закуп изградњу храма у Делфима, који је изгорео у пожару 548/7. п. н. е. Овде су се Алкмеониди обогатили и успели су да поткупе Питију да ова наговори Лакедемоњане да избаве Атину тираније. Лакедемоњани су пристали, делом због пророчишта, а делом због пријатељства Атине са Аргосом, великим непријатељем Спарте (постоји вероватноћа да су се Лакедемоњани надали да ће Атину увући у Пелопонески савез, ако јој пруже помоћ). Лакедемоњани бродовима долазе до луке Фалерон, где се искрцавају предвођени Анхимолом. Пизистратидима у помоћ долази 1000 тесалских коњаника предвођени Кинеом. У бици код Фалерона Лакедемоњани су претрпели пораз. Међутим ово није обесхрабрило спартанског краља Клеомена да поведе војску, истина сада копненим путем, у борбу против Пизистратида. Лакедемоњани су на улазу у Атику победили Тесалце, а потом опколили Хиџију у пелазгичкој тврђави (налази на Акропољу, а 430. п. н. е. за време куге ту су се склањали Атињани). Хиџија се предао непријатељима у руке тек онда када су му ухваћени синови, који су покушали тајно побећи.

Хиџија је предао Акропољ за време архонта Херпахтида, 511/0. п. н. е., а ову годину потврђује и парски мермер. Пизистратиди су осуђени на губитак грађанских права у Атини. Хиџија најпре одлази у Сигеј, који се већ налазио под влашћу Персије, па у Лампсак, и најзад персијском цару Дарију. После двадесет година изгнанства, Хиџија већ као старац пошао је са Персијанцима на Маратон и учествовао је у боју.

Извори:

- Херодотова Историја, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.
- Аристотел, Атински устав, Загреб 1948.
- Плутарх, Славни ликови Антике I, Нови Сад 1978.
- Тукидид, Повијест пелопонеског рата, Загреб

Литература:

- О. Н. Јулкина, Атика у VII и VI веку п. н. е., Стара Грчка, Сарајево 1959.
- Bury, A History of Greece, 1959.
- N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322 b.c., Oxford 1959.
- Волфганг Бухвалд, Речник грчких и латинских писаца антике и средњег века, Београд 1984.

Белешке:

4. КЛИСТЕНОВО ЗАКОНОДАВСТВО

4.1. Клистен

Мегакле из породице Алкмеонида се оженио Агаристом, ћерком Клистена из рода Ортагорида, тиранином Сикиона, око 575. п. н. е. Агариста је родила славног Клистена, који је успоставио демократију у Атини по владавини Пизистратида. Године 525/4. п. н. е., за време владавине Пизистратида, изгледа да је архонт (епоним?) био овај исти Клистен. 514. п. н. е. по убиству Хипарха, Клистен вероватно напушта Атину. Учествовао је у обнови Аполоновог храма у Делфима, поткупио Питију и сарађивао са Лакедемоњанима приликом рушења тираниде у Атини.

Око 510/9 п. н. е., спартански краљ Клеомен, који је помагао Алкмеонидима у рушењу тираниде, се повукао из Атине. Хамонд сматра да се Атина придружила Пелопонеском савезу, а само атинско племство се борило ради личне превласти и тежило је формирању нове владе. Они који нису били Атињани „по крви” били су лишени грађанских права. У борби племства посебно су се истакле две личности: Исагора⁸, повезан са Пизистратидима⁹ и пријатељ Клеомена, и Клистен из рода Алкмеонида, који је организовао заверу са Спартанцима против Пизистратида. Исагора је наишао на бољи пријем у политичким клубовима, па је и изабран за архонта 508. п. н. е. Овај податак не наводи Херодот, већ само Аристотел и Дионисије из Халикарнаса који у свом делу *Римске старине* догађаје датује у односу на актуелне архонте. Клистен се сада окреће онима који су били ван кланског система, обећавајући им побољшање њиховог стања под новим уставом. Ове класе, које су посебно ојачале политиком тирана, а успут бојећи се захтева племства које је тежило поретку из времена пре Солона, придружиле су се Клистену, чија је партија већ била употпуњена Алкмеонидима и сродним клановима. Сада Клистен заступа интересе паралија и бори се само за демократију. Клистен није био за очување Солонових закона, што је раније био циљ паралија, већ је тежио новим законима који ће превласт у политичком животу обезбедити градском становништву. Са овом идејом наишао је на већу подршку демоса што му је омогућило да победи свог противника Исагору. Исагора, увидевши да је његов положај доведен у опасност, за помоћ се обраћа Клеомену. Спарта се умешала, правдајући се тиме да Атињане мора ослободити Алкмеонида чији је род био упрљан давно извршеним злочином за време Килонове завере. Најпре су послали ултиматум. Клистен је тајно напустио Атину, а убрзо је и Клеомен са мањом четом дошао у град протеравши при том као „грешнике” седамсто атинских породица, присталица Алкмеонида. Жеља Клеомена је била да распусти веће од четири стотине чланова и да Исагору и триста његових пријатеља постави за поглаваре државе, са циљем да успостави олигархију. Овом се најпре успротивило веће¹⁰, а потом и народ. Клеомен, Исагора и њихове присталице били су принуђени да се затворе на Акропољу, где су их Атињани опседали два дана. Трећег дана се погоде, па Клеомен и остали у миру напусте Атину, док Клистен и други прогнаници позвани беху натраг. Пристал-

⁸ Херодот пише како није у могућности да нас обавести ког рода је био Исагора, али сазнајемо да је био из угледне породице и да је био Тисандров син. Како нас у једном делу Херодот обавештава да Исагорина породица приноси жртве Зевсу Карском, култ који је поштован у Беотији и у Дијакрији, постоји вероватноћа да је Исагора са ових простора

⁹ Аристотел пише да је Исагора пријатељ Пизистратида. Овај податак модерна историографија тумачи на два начина: или је Исагора био пријатељ тирана, јер је потицао из исте политичке странке, дијакриди, или је припадао старој атинској породици, која није била принуђена да напусти Атину са доласком Пизистрата на власт

¹⁰ данас се поставља питање на које веће су антички писци мислили. Ако прихватимо

ице Исагорине, које су остале у Атини, су убијене. Кад је народ¹¹ добио власт у руке, његов вођа и заштитник је био Клистен.

4.2. Клистенове реформе

Клистенове реформе за циљ су имале да се напoкoн сруши значај родова и родовских групација и да се ојача улога градског становништва у политичком животу. Питање је када су реформе настале. Постоје показатељи који наговештавају да су Клистенове реформе прошле кроз Народну скупштину још пре Исагориног архонтовања, али изгледа да нису биле прихваћене. Херодот сматра да су закони поштовани пре Спартанске интервенције, док Аристотел по интервенцији. Знамо да су Клистенови закони заиста поштовани и спровођени око 501/0. п. н. е.

Клистен је поделио област¹², која је припадала Атини, на три територијалне целине: околину града (*asty*), околину приморја (*паралиа*) и унутрашњост (*месогеион*). У свакој целини расподелио је деме (општине које су биле састављене из више мањих насеља) у десет група, које су називане *тритијама*, тако да је укупно у три целине било тридесет тритија. Једна тритија је носила име по оној деми, која је била најзначајнија, а која је била у оквиру те тритије. Дема је била самоуправна територијална јединица на чијем челу је био *демарх*. Дема је имала своју територију и своју скупштину. Демарх је био обавезан да води спискове грађана своје деме (под грађанима подразумевамо мушкарце старије од осамнаест година, који су имали пуно право гласа). Од Клистенова времена при навођењу личног имена обавезно се наводи и име деме (то је тзв. *демотик*, место порекла). Овим је укинут значај порекла (раније се уз лично наводило и очево име), а исто тако обрисана је разлика између нових и старих атинских грађана. Према Херодоту било је укупно сто дема, али касније се њихов број повећао. Називи дема су одговарали именима оснивача (нпр. Бујада по Буту) или су им давана имена места (нпр. Пиреј). Припадност деми је наследна, тј. кад се појединац пресели, он остаје записан у оној деми у којој су уписани и његови преци.

Становништво више није било подељено на четири родо-племенске филе, већ на десет територијалних фила. Сада је једна фила састављена из три тритије, тако да не садржи две или све три тритије једне целине. По Херодоту Клистен је направио ову поделу јер је мрзео Јонце. О. Н. Јулкина ово последње објашњавају тиме да је Клистен желео избећи блискост становништва Дијакрије, која је представљала ослонац тиранији и блискост становништва Педијеје, које је раније тежило олигархијском уређењу. Због овога је једна фила садржала једну тритију из околине града, једну из приморја и једну из Месогеје. Тритије су биране жребањем. Аристотел тврди да је Клистен желео да измеша становништво, тако да се прекину раније везе између појединих кланова. Десет нових фила је названо према епонимним херојима. Филе су саме препоручиле сто митских ликова, међу којима су делфски свештеници бирали десет. Херој једне филе је имао своје свештенике и светилиште, а статуе хероја су биле постављене испред зграде већа на Агори. Филе су се звале: Ерхетеида (по краљу Ерехтеју) садржи 14 дема, Егеида (по Тезејевом оцу Егеју) садржи 21 дему, Пандиоида садржи 11 дема, Котида садржи 20 дема, Акаматида 13 дема, Орнеида садржи највећу дему Ахарну и још дванаест, Кекропида 11 дема, Хипонтотида 17 дема, Ајантида 6 дема (Ајант, краљ Саламине, није био атички херој, али су га прихватили јер је био добар „сусед“), Антиохида 13 дема... Укупно 139 дема, а по овом поретку

податак да је Солон основао веће од 400, онда се сигурно мисли на ово веће. Међутим модерна историографија сумња да је Солон основао веће од 400, па се сматра да Аристотел мисли на Ареопаг

¹¹ мисли се на занатлије, трговце, сиромашније слојеве становништва, као и они који су изгубили грађанска права која су стекла под тиранима

¹² изгледа да је ова подела постојала и пре Клистена

су се и мењали у већу. Већ у III веку п. н. е. има их 174.

Тритија је била веза између деме и филе. Група људи, која је живела у различитим областима Атике, немајући при том заједничке локалне интересе, требала је да у Атини делује заједнички. Овим су партије педијеја, дијакрида и парала растурене, јер више није постојао значај локалне политичке странке. Десет нових фила замениле су некадашње филе засноване на наследном праву¹³, док су деме као територијалне јединице замениле кланове. Овај систем је био спроведен у читавој Атици, са изузетком Елеутре и Оропуса.

На основу нових десет фила, Клистен је реформисао веће од четресто (засновано на основу четири јонска племена) повећавши број чланова на петсто, где је свака фила била у обавези да обезбеди педесет чланова. У складу са бројем пуноправних грађана, једна дема или тритија је давала одређен број чланова. Дема је бирала чланове, годишње, између кандидата који су имали преко тридесет година и који су били из редова или пентакосиодимна или хипеја или зеугита. Избори су вршени жребањем при чему ниједан грађанин није могао да буде његов члан више од два пута.

Веће је имало врховну административну моћ у земљи. Архонти и магистрати су били дужни да се о свакој одлуци консултују са већем, а исто тако и да извршавају налоге самог већа. Веће је управљало финансијама и десет нових службеника (из сваке филе по један) задужених за финансије, *apodektai*, касније делују по наређењима већа. Оно није имало улогу само у јавним пословима, већ је представљало и ратно министарство, примало је стране изасланике, имало је законодавна права. Сваки предлог пре него што би доспео пред Еклесију, морао је бити разматран на већу. Ово је била једна од основних дужности већа. Исто тако, послови који нису могли да чекају на заседање Еклесије, преносили су се на веће. Међутим, веће није имало право да објави рат или да закључује уговоре. Већем није председавало свих петсто чланова. Година је била подељена на десет периода, тако да су посланици сваке филе председавали током једне десетине године — пританеје, око 36.5 дана. Када су били на дужности ова педесеторица су називани *пританеји*. Представник делегације пританеја која је била на дужности, *епистат*, био је обавезан заједно са једном тритијом да за све време трајања његове пританеје живи у Толосу. То је била кружна грађевина где су се пританеји окупљали и вечерали о државном трошку. Толос или Скиас се налазио јужно од Агоре, у близини зграде већа. Стари Пританеј је остао представник средишта града и средиште архонта.

Ареопаг је још увек имао значајну моћ, само је у овом времену био донекле ослабљен, јер је био састављен од оних које су наименовали тирани. Ареопаг је задржао судску власт по питању дела извршених у области тешког криминала.

Еклесија добија део судске власти, пренесеног са Ареопага, за решавање питања издаје државе. Позивала се на сваких десет дана и имала је право да објави рат или да закључује уговоре.

Клистен да би спречио појаву нове тираније уводи једну специјалну меру, *остракизам*¹⁴ или часно прогонство. Остракизам подразумева прогонство сумњивих лица путем тајног гласања. Сваке шесте пританеје, која је била почетком јануара, пред Еклесију постављало се питање да ли ће те године требати да се прибегне остракизму. У случају позитивног одговора, осме пританеје обављало се тајно гласање којим се решавало питање оних за које је било предвиђено протеривање. Да би гласање било важеће, било је неопходно најмање шест хиљада гласова. Оно чије је име било исписано на највећем броју земљаних плочица, *остракона*, био је протеран на десет година и морао је напустити Атику најкасније десет дана по донесеној одлуци. Остраковани није имао право одбране

¹³ треба напоменути да старе филе, фратрије и родови формално нису биле уништене, само су изгубиле сваки политички значај

¹⁴ постоји сумња да је Клистен увео и ову меру, јер је остракизам први пут спроведен у дело тек 488. п. н. е.

пред судом. По протеривању није губио своја имовна права нити грађанска. У случају да се пре предвиђеног рока врати у град, остраковани је могао бити кажњен смрћу. После 480. остраковани је морао живети на простору између најсеверније и најјужније тачке Саронијског залива, како не би дошао у додир са атинским прекоморским непријатељима. У супротном губио би грађанска права.

Подела на десет фила довела је до реорганизације војске. Од сваке филе се захтевало да опреми одред хоплита и одред коњаника. Хоплитима је командовало десет стратега, који су бирани из сваке филе. Стратези су први пут бирани 501. п. н. е. Касније стратежи заједно са архонтом — полемархом чине војни колегијум.

5. ЧЕТВРТА СПАРТАНСКА ИНТЕРВЕНЦИЈА

506/5 п. н. е. Клеомен заједно са Исагором се одлучио за нови напад на Атину. Поред Спартанаца и њихових савезника, походу су се придружили и Беођани, још увек огорчени на Атину због губитка Платеје, и Халкиђани. Беођани су опљачкали Еноју и Хисију у близини Китерона. Истовремено, Халкиђани су почели пустошити део Атике који се налазио преко пута Еубеје. Пелопонеска лига је успела да прође Истам и да окупира Елеусину. Атињани су решили да се прво суоче са Лигом. Када су две војске требале да се сударе у Елеусини, Коринђани су се повукли.

Коринт као члан Пелопонеског савеза био је дужан да се бори на страни Лакедемоњана. Међутим Коринђани одбијају да се боре са Атином. Херодот сматра да су Коринђани овакав рат сматрали неправедним јер се водио због освете, те из овог разлога не желе да ратују. Вероватно је прави разлог тај што је Коринту одговарала јака Атина, која је за непријатеља имала Егину, уједно великог трговачког конкурента Коринђана.

Са издајом Коринђана, долази до сукоба између два спартанска краља, Демератуса и Клеомена. Демератус са својом војском се враћа у Спарту, те и Клеомен, знатно ослабљен, нема више шта да тражи у Атици. Овај сукоб је условио нови закон у Спарти који је захтевао да убудуће у рату војску предводи само један краљ, док други остаје код куће.

У рату против Атине остаје само Беотија и Фокида. Атињани су решили да се најпре супроставе Халкиђанима. Беођани сазнавши ово, одлучили су да пруже помоћ Халкиди код Еурипа. Атињани не чекају да се ове две снаге удруже, већ нападају Беођане које су и поразили. Истог дана прелазе на Еубеју, где су победили Халкиђане. Лелантиску равницу на Еубеји Атињани су поделили међу својим 4000 клеруха¹⁵. Заробљене Беођане и Халкиђане су ослободили тек уз одређену накнаду.

Извори:

- Херодотова Историја, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.
- Аристотел, Атински устав, Загреб 1948.

Литература:

- О. Н. Јулкина, Атика у VII и VI веку п. н. е., Стара Грчка, Сарајево 1959.
- Вуру, A History of Greece, 1959.
- N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322 b.c., Oxford 1959.

Белешке:

- са предавања С. Ферјанчић у току летњег семестра 2001/2002.

¹⁵ задржавају атинска грађанска права и када се преселе